

**Salmedin Mesihović – Amra Šaćić,
Historija Ilira, Univerzitet u Sarajevu,
Sarajevo, 2015, 365 str.**

Historijski razvoj ilirskih zajednica na zapadnom Balkanu predstavlja jedno od slabije istraženih pitanja u savremenoj historiografiji. Shodno tome u nauci je duži niz godina postojala potreba za izdavanjem jedne sinteze koja bi u osnovnim crtama pružila uvid u kulturno-historijski proces vezan za Ilire. Nakon mukotrpnih i dugogodišnjih istraživanja objavljena je sinteza *Historija Ilira* čiji su autori Salmedin Mesihović i Amra Šaćić. Oba autora su uposlenici Odsjeka za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, pa je stoga knjiga prvenstveno namijenjena studentima I ciklusa studija historije. Naime, riječ je o udžbeniku koji prati plan i program za predmet "Historija Ilira" na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Može se primijetiti da su autori u određenim poglavljima konsultirali i stručnjake iz užih oblasti. Posebno treba istaknuti da je u radu na poglavlju o Iliriku u kasnoj antici veliki doprinos dao mladi naučnik Edin Veletovac. Od vanjskih karakteristika treba istaći da se već na prvi pogled može uočiti da je u pitanju moderno izdanje koje obiluje mnoštvom ilustracija, grafikona, karti i fotografija.

Knjiga je podijeljena na šest većih poglavlja. Na osnovu recenzije, čiji je tekst također naveden u knjizi, čitatelj se može upoznati sa podatkom koji od autora je pisao pojedino poglavlje. Problematika o kojoj je pisala Amra Šaćić jeste vezana za analizu antičkih pisanih izvora i epigrafskih spomenika, te odnose Ilira sa grčko - rimskim svijetom prije uspostave rimske vlasti na ilirskom teritoriju. Drugi autor, Salmedin Mesihović je obradio odnos Rimske imperije i ilirskih naroda nakon propasti Gencijevog kraljevstva. Posljednje poglavlje, u kome je opisan

rimski Ilirk u periodu degradacije antike, jeste rezultat saradnje autora sa doktorantom iz oblasti kasnoantičke historije, Edinom Veletovcem. Primjetno je da autori akcenat stavljaju na političku historiju. Posmatrano iz hronološkog ugla knjiga obrađuje period od prvog spomena Ilira u grčkoj mitologiji pa sve do ilirskih careva u poznim godinama Rimskog carstva.

Početak knjige rezervisan je za uvod u kojem autori u osnovnim crtama objašnjavaju metodologiju istraživanja i cilj pisanja djela. U skladu sa novim naučnim spoznajama, u uvodu je objašnjen razlog za korištenjem nove terminologije u kontekstu ilirske etnografije. Autori su jasno podvukli da su Iliri bili sačinjeni od mnogobrojnih naroda te stoga u knjizi Ilire predstavljaju kao etnički kompleks sastavljen od više naroda. Mesihović i Šaćić odbacuju hipotezu o Ilirima kao homogenoj zajednici. Ranije u historiografiji korišteni termin "pleme" smatraju neadekvatnim za ilirske zajednice koje su naseljavale zapadni Balkan. Potom, nakon uvoda ukratko je opisan historijat istraživanja u kojem je navedeno čime se sve mogu suočiti budući istraživači. Također, detaljno je opisano istraživanje kroz različite epohe te predstavljen značaj i historijat Ilirologije.

Poglavlje "*Iliri u antičkoj mitologiji*" daje detaljnu analizu svih antičkih mitova čija se historijska pozadina može povezati sa Ilirima. Pomenuto poglavlje obogaćeno je tekstovima mitova koje autorica Šaćić kritički analizira. Autorica prati mitove iz koraka u korak te traži historijsku pozadinu koja se može povezati sa Ilirima. Pored mitova analizirani su i poznati grčki epovi *Ilijada*, *Odiseja* i *Argonautika*.

"*Iliri i njihova zemlja u antičkim vremenima*" je najobimnije poglavlje u knjizi i predstavlja tematsku cjelinu koja je izuzetno

zanimljiva i u budućnosti bi mogla predstavljati samostalno naučno djelo. Grčko - rimski pisci koji u svojim radovima spominju Ilire hronološki su navedeni. Svaki izvor je podvrgnut detaljnoj kritičkoj analizi. Pored spomenutog, za određene događaje izneseno je više izvora, te su isti upoređivani i analizirani. Tekst prate adekvatni citati izdvojeni iz izvora, tako da ih student, odnosno čitalac, može samostalno analizirati. Pored historijskih izvora analizirana su i značajnija geografska djela koja daju bitne podatke za topografiju ilirskih naroda. U ovom značajnom dijelu knjige iznose se mnogobrojni problemi pri istraživanju Ilira. Prije svega, problem predstavlja to što su izvori rezultat pisanja grčko - rimskih pisaca i geografa koji su imali negativnu percepciju o Ilirima. Pored literarnih izvora predstavljeni su mnogobrojni epigrafski spomenici, odnosno istaknuta je važnost istih. Ovo poglavlje također sadrži onomastičku analizu. Kroz analizu teksta epigrafskih spomenika objašnjen je i fenomen *Interpretatio Romana*. Na samom kraju poglavlja predstavljen je dodatak istom, odnosno primjeri čitanja latinskih natpisa sa prostora antičkog Ilirika.

Poglavlje "*Odnos Ilira i Grka prije 230. god. p. n. e.*" prvenstveno se odnosi na ostavštinu grčke kulture u Iliriku odnosno uticaj iste na Ilire. U vezi s tim posebno treba istaknuti podnaslov "*Kolonizacija istočne obale Jadrana*" u kojem su predstavljene grčke apoikije. Najviše pažnje dobila je *Issa*, odnosno sirakuška apoikija koja se nalazila na otoku Visu, kao najznačajnija i najvažnija. U metodološkom smislu važno je naglasiti da je objašnjena razlika između pojmova kolonija i apoikija. Posljednja tematska cjelina obrađena u poglavlju daje podatke iz najranije političke historije Ilira gdje su opisani sukobi ilirskih kraljeva sa dinastijom Argeada.

"*Ilirska država*" je poglavlje koje obrađuje jednu od najpoznatijih tema iz političke historije. Autorica daje uvid u Agronovu dinastiju, dajući značenje konceptu Ilirske države. Naime, pomenuta država funkcionisala je kao konfederacija različitih ilirskih zajednica. Prvi vojni sukob sa Rimskom republikom detaljno je opisan i analiziran kroz prizmu tri ilirska rata. Ovo poglavlje također analizira najznačajnije ilirske ličnosti ovog perioda kao što su Agron, Teuta, a posebno Dimitrije Hvarski kao i zadnji vladar Gencije. Predstavljen je njihov politički položaj, uticaj i moć koji su posjedovali. Ovo poglavlje značajno je doprinijelo shvatanju pozicije Ilirske države u tadašnjem političkom svijetu. Na samom kraju predstavljeno je genealoško stablo dinastija.

Rastom Rima, Ilirik ulazi sve dublje u njihovu interesnu sferu. Dolazi do se sve češćih sukoba što je rezultiralo pokretanjem rimskih vojnih kampanja protiv ilirskih naroda. U skladu s tim, poglavlje "*Zemlje Antičkog Ilirika i Rim*" daje jasan uvid u način rimskog osvajanja Ilirika. Detaljno su predstavljeni krvavi i mukotrpani delmatski ratovi, te značaj razbijanja takozvanog delmatsko-japodskog zida za daljnja osvajanja. Mesihović predstavlja stanje u Iliriku za vrijeme II i III građanskog rata te značaj istih za političku situaciju. Konačno zaposjedanje Ilirika kroz Oktavijanovu kampanju detaljno je obrađeno, gdje Mesihović predstavlja sve pohode te pravce kretanja kako Oktavijanovih tako i ilirskih trupa. Prikazani su svi direktni razlozi kao i koristi koje je ovaj pohod mogao donijeti Oktavijanu, a samim time i rimskoj državi. Autor je također posvetio značajnu pažnju implementaciji rimske administrativne politike u Iliriku. Predstavljena je i monetarna politika Rima, te problemi pri implementaciji iste. Pojava takozvanog skupog

novca izbacila je na površinu sve probleme Augustove politike na novoosvojenim neurbanim područjima. Pored toga, Mesihović predstavlja sve direktne i indirektno uzroke koji su bili povod za izbijanje Velikog ilirskog ustanka. Jasno i precizno je objašnjen put od razjedinjenih Ilira do njihovog ujedinjenja pod okriljem Rimskog carstva. Na taj način rimska država je Ilirima stvorila pogodno uslove za ustanak brišući brojne granice koje su ih dijelile. Pomenuti ustanak dobio je najviše prostora u ovom poglavlju. Veliki Ilirski ustanak je vrhunac ilirskog zajedništva. Autor hronološki prati ustanak dajući uvid u situaciju sa obje strane, te na taj način studenti dobijaju konkretne informacije o događaju koji je uzdrmao tadašnji Rim, zaustavljajući na kratak period daljnja osvajanja i napredovanje Carstva. Odnos Rima prema Ilirima znatno se promijenio nakon što je ustanak ugašen i donešene su mnogobrojne pravno - administrativne mjere koje se u tekstu analiziraju. Ilirik pod okriljem Rimskog carstva doživljava ekonomski prosperitet. Tako je prema autorovom mišljenju vrijeme namješništva Publija Kornelija Dolabele u periodu od 14. do 20. godine bilo zlatno doba Gornjeg Ilirika (*Ilyricum Superius*). Treba istaknuti da je autor ovo poglavlje obogatio samostalno izrađenim kartama na kojima je prikazao Oktavijanov rat protiv Japoda i Delmata, kao i vojnih operacija iz Velikog ilirskog ustanka.

Poglavlje "*Ilirik u periodu kasne Antike*" daje uvid prvenstveno u sam koncept Dominata, kao i način uticaja pomenutog sistema kako na Ilirik tako i na kompletno Carstvo. Na samom početku definiše se periodizacija, odnosno kada tačno počinje kasna antika. Zatim slijedi analiza dešavanja u Rimskom carstvu, samoj podjeli kao i padu njegovog zapadnog dijela. Ovo poglavlje daje detaljan

uvid u kasnoantičke izvore te iste provodi kroz kritičku analizu. Pored mnogobrojnih antičkih pisaca, u kontekstu izvorne građe su predstavljeni i radovi antičkih pravnikar, te rimski itinerariji. Treba spomenuti da se u ovom poglavlju jasno uočava da je cilj autora bio da predstave opću političku situaciju u kasnom Rimskom carstvu. Pored toga objašnjeni su ekonomski uslovi koji su doveli do određenih administrativnih promjena. Jedna od značajnijih je uvođenje prefektura i dijeceza, te njihov uticaj na Ilirik i tadašnje provincije Dalmaciju i Panoniju koje su nakon toga dodatno izmijenjene. Pomenute i mnogobrojne druge reforme obrađene su u podnaslovu "*Prostor kasnoantičkog Ilirika u kontekstu političkih i društvenih događaja (284. god. - ca 625./635. god.)*".

Administrativne reforme u ovom periodu donosile su razne promjene na području Ilirika koji se u određenim trenucima nalazi na diobi između istoka i zapada. Pored toga, tu su prijatnije nomadskih naroda koji sve češće provaljuju granicu tadašnjeg carstva te svoje utočište nalaze upravo na području Ilirika. Primjećuje se da su autori dosta pažnje posvetili rimskim carevima koji su rođeni na području Ilirika. Pored imenovanja istih predstavljena je njihova biografija i uticaj koji su imali kako na rimski svijet općenito, tako i na sam Ilirik. Naglašeno je da se ilirski carevi mogu smatrati najznačajnim vladarima iz razdoblja kasne antike. Njihov značaj ne ogleda se samo u periodu u kome su živjeli, već i u njihovom doprinosu na cjelokupno čovječanstvo. Dioklecijan, Aurelijan i Konstantin su samo neka od imena koja su ovdje našla svoje mjesto, a pomenuti su izdvojeni zbog svoje važnosti, pa je samim tim njima i posvećeno najviše pažnje. Popularizacija kršćanstva i širenje istog uzelo je velikog maha u ovom periodu, a u Iliriku nije bilo ništa drukčije.

Milanskim ediktom 313. godine kršćanstvo postaje ravnopravna religija te kao takva izlazi iz dugogodišnje ilegale. Područje Zapadnog Ilirika nije bilo imuno na širenje kršćanstva, a njegov centar je bila Salona, koja je kasnije postala nadbiskupija. Autor daje uvid u historijat kršćanstva na ovom području prije i poslije Milanskog edikta. Kako se kršćanstvo širilo tako su se širila i razna učenja istog. Nakon Nikejskog koncila 325. godine javlja se arijanizam koji ovdje stiže svoje pobornike, a pogotovo na prostoru Panonije, koja krajem IV stoljeća potpada pod sve veći uticaj gotskih naroda. U knjizi se daje pregled širenja kršćanstva u Panoniji i Dalmaciji, te sukob dvije frakcije istog. Prodori Slavena zauvijek su promijenili Balkan odnosno tadašnji Ilirik. U ovom periodu veliki uticaj na razvoj kršćanstva imao je Bizant koji se dugo odupirao slavenskim najezdama. Pored toga autor izdvaja i mnogobrojne kršćanske pisce koji opisuju ovaj period. Kao sam kraj antičkog perioda na ovim prostorima uzima se pad Sirmijuma, današnja Srijemska Mitrovica u Srbiji, koji se dogodio 579. godine, odnosno Salone između 625. i 635. godine.

Istraživanje Ilira povezano je sa mnogim teškoćama i izazovima. Samim time ovo djelo predstavlja značajan doprinos historiografiji. Autori su se koristili obimnom literaturom i mnogobrojnim izvorima koje su citirali u samoj knjizi. Djelo je primjer sveobuhvatne analize. Njegova najveća vrijednost je u izrazitom oslanjanju na historijske izvore i njihovu analizu. Cjelokupna knjiga je pisana na visokom stručnom nivou, rezultirajući detaljnim sistematskim istraživanjima u tematskim okvirima kojima se autori već duže vremena bave. Historiografska širina i njihova sadržajna raznovrsnost svakako je vrijedna pažnje. Ovaj udžbenik nije prvo djelo koje se bavi historijom Ilira

ali je vjerovatno najcjelovitije do sada. Spomenuto djelo daje značajan uvid u brojne segmente historije Ilira, te će biti od velike pomoći kako studentima, tako i laicima koji se prvi put susreću sa ovom tematikom. Svako poglavlje je obogaćeno bibliografskim jedinicama što dodatno poboljšava kvalitet i profesionalnost ovog djela. Pored toga na samom kraju knjige je sažetak na engleskom jeziku (*History of Ilyrians*), te recenzije čiji su autori slovenački akademik dr. sci. Rajko Bratož i docent Filozofskog fakulteta u Ljubljani dr. sci. Milan Lovenjak.

Knjiga završava opsežnim "*Registrom osnovnih pojmova*" pomoću kojeg se čitalac može vrlo brzo i jednostavno snaći u potrazi za konkretnom informacijom. Koncept knjige je zasnovan na vojno - političkoj historiji što je rezultiralo izostankom tematske cjeline koja bi se bavila historijom svakodnevnice. Tematika kulturno-historijskog razvoja Ilira je dosta opširna što autorima pruža mogućnost da u budućnosti napišu i drugi tom ove knjige.

ISMAR SUĆESKA

Grupa autora, *Zemlje antičkog Ilirika prije i poslije Milanskog edikta*, Filozofski fakultet u Sarajevu (elektronsko izdavaštvo), Sarajevo, 2014, 304 str.

Knjiga *Zemlje antičkog Ilirika prije i poslije Milanskog edikta* je nastala kao produkt Okruglog stola koji je organizovan od strane Odsjeka za Historiju, Filozofskog fakulteta u Sarajevu, sa ciljem obilježavanja 1700. godišnjice od donošenja Milanskog edikta (313.-2013. godina). Djelo se sastoji od više poglavlja pisanih od strane sedamanest različitih koautora, koji su prepoznali važnost